

KADI BURHANEDDİN DEVLETİNDE AHİLERİN FAALİYETLERİ*

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN

Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü

hgokmen@selcuk.edu.tr

Özet

XIII. asrın ortalarında, Anadolu Selçuklu Devleti'nde birçok karışıklıklar meydana gelmekteydi. Anadolu'da adı Babailer İsyanı olarak bilinen büyük bir isyan çıktı (638/1240). Ahiler ve Türkmenler takibâta uğradılar. Arkasından Moğol istilâsı ile gelen Köseadağ yenilgisi (641/1243) ile Moğollar pek çok Ahi ve Türkmeni katletmiş, on binlerce Ahi ve Bacıyı esir etmişlerdir. Bu olaydan sonra merkezi Kayseri olan Ahi ve Bacı Teşkilâtı dağıldı. Ankara, Aksaray, Çankırı, Kastamonu, Kırşehir bölgelerinde Türkmen ve ahiler, yönetime karşı ayaklandı. Bazı ahiler baskı ve zulümden kurtulmak için uc bölgelere kaçmışlardı. Bezm u Rezm'de XIV. yüzyılın başlarında göçler sonucu Kırşehir ve Aksaray'ın küçük bir köy haline geldiğini yazar. Bu bölgede kalan bazı Ahiler de bölgede kurulan önce Eratna ve daha sonra Kadı Burhaneddin devleti hizmetine girmişler, birçok entrikaların içinde olmuşlar ve ayrıca Moğollarla mücadele etmişlerdir. Eratna'nın çevresindeki ümeranın bir kısmını ahiler oluşturmaktadır. Bu Ahilerden bazıları vezir bazıları da emir olarak hizmet vermektedir. Hatta Eratna hâkim olduğu birçok vilayete emir olarak Ahi tayin ettiğini biliyoruz. İbn Batuta bu emirlerden bahsetmektedir. Kadı Burhaneddin Devleti Eratna devleti'nin bakiyeleri üzerinde kurulmuştur, hatta onun devamı bir devlettir. Kadı Burhaneddin Devleti içinde faaliyet gösteren Ahilerin çoğu Eratna devleti zamanında görülen Ahilerdir. Maktelede bu Ahilerin Kadı Burhaneddin devleti zamanındaki faaliyetleri anlatılacaktır.

Anahtar Kelime: Kadı Burhaneddin, Eratna, Ahi

ACTIVITIES OF AHİS IN THE STATE OF KADI BURHANEDDİN

Abstract

The State of Anatolian Seljukis suffered from a number of social and political instabilities in the middle of the 13th century. One of the greatest of the insurgencies was Bahailer's rebellion in 1240. In the following years of this tragic event, many Ahi and Turkmen groups were subjected political oppression by the state. Moreover, tens of thousands of Ahis and Turkmen were killed by Moguls when the Seljuki army was defeated in the war of Köseadağ in 1243. After this war, Ahi and Bacı organizations in Kayseri were dispersed but Ahis in Ankara, Aksaray, Çankırı, Kastamonu and Kırşehir rebelled against Moguls. Some of the Ahi groups had to move to the remotest borders of the state. Some resources, such as Bezm u Alem, reports that cities such as Kırşehir and Aksaray almost turned out to be small villages. The remaining Ahis in this region accepted to the newly established states such as Eratna and Kadı Burhaneddin, where some of them involved in many political intrigues. Some of leading figures in Eratna State were known as Ahis. According to İbn Batuta, Ahis served the state as Vezir (minister), Vali (governor) or Emirs (local ruler). Kadı Burhaneddin was established in the same region after Eratna state collapsed and some historians tend to see this state as the successor. Many Ahi rulers maintained their positions in the new state. This study aims to examine the activities of Ahis in the time of Kadı Burhaneddin State.

Key Words: Kadı Burhaneddin, Eratna, Ahi

* 10-11 Nisan 2003 tarihinde Kayseri Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezince (KAYTAM) düzenlenen sempozyumda sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

Giriş

Türkiye Selçukluları döneminin en önemli sosyal olaylarından biri de Türk esnaf ve sanatkarlarının kurdukları Ahi Teşkilâtı ve bu teşkilatın kadınlar kolu olan Anadolu Bacıları (Bacıyan-ı Rum) teşkilâtıdır. Bu iki örgütün ilk defa Kayseri'de Evhadî Dervişler tarafından kurulduğu görülmektedir. Bu örgütün baş mimarı olan Ahi Evren Hâce Nasıreddin, XIII. asrın ilk çeyreğinde Kayseri'de bulunmuş ve Ahiliği burada örgütlemiştir. Bilahare bu örgüt Anadolu'nun diğer şehir ve kasabalarında da örgütlenmiştir. Köseadağ yenilgisinden (641/1243) sonra Anadolu'ya hâkim olan Moğollar ve Moğol yanlısı Selçuklu devlet adamları bu örgütü dağıtmaya çalışsalar da Orta Anadolu'da varlığını devam ettirmiştir.

Moğolların zulmü ve baskısı sonucunda, Türkmen nüfusu Uc bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır. Şeyh Edebalı, Geyikli Baba ve Abdal Musa, Ahi ve Türkmen ileri gelenleri Kırşehir'deki Ahi katliamından kurtulup, Uc bölgelere göçenlerin bir kaçıdır (Bayram, 1991: 121-122). Bu dönemde Eratna ve özellikle Kadı Burhaneddin'in hükümrân olduğu topraklardan, göçler sonucu Ahi nüfusu iyice azalmıştır. Kadı Burhaneddin dönemi tarihçisi Esterabâdî bunu ifade etmektedir (Esterâbâdî, 1928: 367-368; Esterâbâdî, 1990: 240-241). Bölgede kalan bazı Ahiler de önce Eratna ve daha sonra Kadı Burhaneddin Devleti hizmetine girmişlerdir. Eratnalılar zamanında Kayseri ve çevresinde bulunan Evhadî dervişler yeniden itibar görmüşlerdir. Bir kısım ahiler bu devletin hizmetinde görev almışlardır.

Eratna'nın çevresindeki Ahi olan bazı ümera vezirlik makamına da gelmiştir. Eratna'nın hâkim olduğu birçok vilayete emir olarak ahi tayin ettiğini biliyoruz. İbn Batuta bu emirlerden bahsetmektedir (İbn Batuta, 1325: 311-406; Edhem, 1334: 114)¹. Eratnalılar Devletinin ortadan kalkmasından sonra bu devletin bakiyesi üzerinde kurulan Kadı Burhaneddin Devletinde de Ahilerin faal oldukları ve devlet hizmetlerinde görev aldıkları görülmektedir. Kadı Burhaneddin Devletinde faaliyet gösteren ahilerin çoğu Eratna Devletine hizmet etmiş, görev almış ahilerdir. Bu çalışmada ahilerin Kadı Burhaneddin Devleti zamanındaki faaliyetleri ve Ahi Teşkilatının durumu anlatılacaktır. Ancak konumuzun anlaşılması için önce Eratna Devleti (1327-1381) zamanındaki ahiler hakkında kısaca bilgi vermemiz gereklidir.

Eratna Devleti Döneminde Ahiler

Eratna'nın çevresinde birçok ahi bulunduğunu yukarıda belirtmiştik. İbn Batuta 733/1332-1333 yılında Aksaray'a uğramış burada Eratna'nın nâibi Ahi Şerif Hüseyin'i ziyaret ederek onun zaviyesinde misafiri olmuştur. Buradan yine Eratna'nın hakimiyetinde olan Niğde ve Kayseri'ye gelmiştir. Bu dönemde Niğde'de de emir olarak Ahi Caruk adında birisi bulunmaktadır (İbn Batuta, 1325: 335). İbn Batuta Ahi Caruk'un zaviyesinde kalmış, ondan izzet ve ikram görmüştür. Kayseri'de ise Emir-i Kebir unvanıyla Ahi Ali'nin zaviyesine inmiş ve

¹Seyyah'ın Anadolu'yu gezdiği tarihi 733/1333, (Sümer, 1970:113)'de 734/ 1333-1334 olarak kaydetmiştir.

burada ağırlanmıştır (İbn Batuta, 1325: 326)². İbn Batuta, Ahi Ali'nin bağlılarından Eratna'nın eşlerinden birisi olan "Ağa" unvanını taşıyan Toğa Hatun (İbn Batuta, 1325: 325)³ tarafından izzet ve ikram görmüştür. Kayseri'den ayrılırken de Toğa Hatun'un rahat koşumlu bir at ile, hilat ve para gönderdiğini ve bizzat uğurlayamadığından dolayı özür dilediğini ifade etmektedir (İbn Batuta, 1325: 326). Burada ismi geçen Toğa Hatun bir ahi hatundur. Eratna'nın diğer eşi olan Süli Paşa da, Ahilere, Evhadîlere muhabbeti olan birisiydi. Eratna'nın çok sevdiği eşi olan Süli Paşa için yaptırdığı bugün Köşk medrese adıyla bilinen hanikâhı ve gelirlerinin Evhadüddin-i Kirmanî'nin müritlerine tahsis edildiği bilinmektedir (Edhem, 1334: 114)⁴. Bu da Eratna zamanında Evhadüddin-i Kirmanî'ye mensup müritlerin Kayseri çevresinde gayet yaygın oldukları ve himaye gördüklerini göstermektedir. İbn Batuta Sivas'ı ziyaret ettiğinde Ahi Ahmed'in (Bıçakçı)zaviyesine gittiğini ve burada üç gün kaldığını biliyoruz. İbn Batuta, Eratna ile görüşmüş (Nafiz- Hakkı, 1346: 67), ondan izzet ve ikram görmüştür. Emir Eratna, Batuta ile Arapça konuşmuş, İsfahan, Şiraz, Kirman, bilad-ı Şam ve Mısır'a dair sorular sormuştur. Eratna, benim misafirim olacaksınız sözüne, Ahi Çelebi henüz benim obama nâzil olmadılar. Bana gelsinler deyince Emir de bunu uygun bulmuştur. İbn Batuta da Ahi Çelebi zaviyesinde altı gün kalmıştır (İbn Batuta, 1325: 326-327). Bu olay bize Emir Eratna'nın Ahi Çelebi ile çok yakın dost olduğunu gösteriyor. Erzincan Emiri Ahi Eyne (veya Ahi Ayna) Bey (öl.1362) Eratna Devletine tabii olarak Erzincan'da mühim siyasî faaliyetlerde bulunmuştur (Esterâbâdî, 1928: 160, 218, 224, 225, 241, 24; Esterâbâdî, 1990: 156, 206, 212-213, 226-227, 228; Turan, 1954: 80-81; Yücel, 1991: 73, 75, 82, 247-251, 253, 268; Göde, 1994:67,120). Eratna 1330 tarihinde Ankara'ya geldiğinde, buradaki Ahi reisleri ile görüşmüştür (Togan, 1970: 302, not 776; Togan, 1931: 20). Kaynaklarda bir bilgi bulunmasa da Eratna'nın Ahi Şerafeddin'i Ankara'ya nâip atamış olması muhtemeldir⁵. Eratna dönemine ait kaynaklarda birçok Ahi beyi gözükmektedir. Bu tip Ahilere bazı fütüvvet-nâmelerde Seyfî adı verilmektedir (Gölpınarlı, 1952: 327-328)⁶. Eratna'nın Seyfeddin unvanı alması onun bu kola mensup olabileceğini düşündürür (Edhem, 1334:115-116)⁷.

² Adı geçen Ahi Ali, 751/ 1351'de ölen Emir Ali Pişrev olması kuvvetle muhtemeldir. Bugün türbesi, Kayseri/ Kartal Hava şehitliği yanındadır. (Bkz. Edhem, 1334: 119).

³ Edhem, 1334: 114, not 3'de, Eratna'nın Kayseri'de Süli Paşa adındaki, karısı ile adı geçen, Toğa Hatun'un "aynı kişi olup olmadığını bilemiyoruz. İhtimal ki, Toğa Hatun, Eratna'nın başka bir eşidir" diyerek meseleye açıklık getirmektedir.

⁴ Göde, 1994: 80, dipnot, 167.

⁵ Kırşehir müzesinde ziyaretçilere teşhir edilen 1471 tarihli Ankaralı Ahi Mesut oğlu Ahi Sinan adına düzenlenen Farsça şecere-nâme'ye göre. Gölpınarlı, age., s. 96.'da Ahi Şerafeddin Osman 789/1387 de ölen Ahi Şerafeddin olduğunu söylemektedir. Ancak Ahi Şerafeddin 751/1350 tarihinde ölmüştür. Bkz. Galip,1928: 19.

⁶ Necm-i zerkûb'un Fütüvvet-nâmesinde Kavli, Seyfî, Şürbî; Nasırî Fütüvvet-namesinde Kavli ve Seyfî diye bölümlere ayrılmaktadır. Nasırî fütüvvet-nâmesinde Kavli ve Seyfî diye ayrılmaktadır. Ahiler bazı Fütüvvet-nâmelerde üç kısma ayrılmıştır. Bunlardan biri seyfi, diğeri kavli diğeri de Şürbî diye ayrılır. Kavli; bunlar asker olmayanlar. Doğruluk, sebat ve vefa dolayısıyla fütüvvet eshabı arasına katılmış olan kişilerdir. Daha doğrusu fütüvvete muhib olanlardır. Seyfî olarak adlandırılan ise surette

Kayseri ve Sivas muhitinde Ahi ve Türkmenler, Moğolların ve Moğol taraftarı Selçuklu emirlerin baskısı sonucu dağıtılmaya çalışılmışsa da ayakta kaldığı görülüyor⁸. Bütün bu olaylara rağmen ahiliğin bu bölgede ayakta kalmasının Eratna Oğullarının çok önemli faktörü olmuştur. Bu bölgedeki ahilerin Eratna Oğullarına karşı muhabbeti bundan dolayı olmalıdır. Kadı Burhaneddin'e karşı muhalefet eden ahilerin çoğunluğunun amacı Eratna Oğullarını tahta geçirmek olmuştur. Aşağıda Kadı Burhaneddin dönemindeki ahilerin bu faaliyetlerini görelim.

Kadı Burhaneddin Döneminde Ahilerin Faaliyetleri

Kadı Burhaneddin 745/ Ramazan/Ocak 1345'te Kayseri'de Dünya'ya gelmiştir (Esterâbâdî, 1928:47; Esterâbâdî, 1990:56;Yücel,1991:34). Kadı Burhaneddin Anadolu'nun çok karışık döneminde doğmuş, büyümüş, tahsil görmüştür (745-1345/800-1398). Kayseri kadılığı bir çeşit irsî bir makam olarak işgal etmiş olan ailesinin menşei ve oynadığı rol hakkında devrin kaynaklarında oldukça geniş malumat vardır. Kadının dedeleri ve babası Selçuklu devletinin son döneminde, Anadolu'nun Moğollar tarafından işgali sırasında Kayseri'de kadılık yapmışlar, çok önemli vazifeler üstlenmişler, meşhur Selçuklu ümerasıyla kız alıp vermişlerdir (Esterâbâdî, 1928:45; Esterâbâdî, 1990: 52). Kadı, Anadolu'nun netameli dönemini görmüş, Moğolların Anadolu'da yaptığı baskı ve zulümlere bizzat şahit olmuştur. Kadının dedeleri de bu baskı ve zulümden nasibini almıştır. Mesela, Kadı'nın büyük dedesi Kayseri Kâzi'l-Kuzât'ı Celaleddin Habib Selçuklu devlet adamlarından Kadı Cemaleddin Hotenî'den izzet ve ikram görmüştü. Celaleddin Habib üç kardeşin saltanatı zamanında Rükneddin Kılıçarslan taraftarı olarak siyasi hayatta çok önemli roller oynamıştır.(İbn Bibi 1957: 564, 588, 614; Aksarayî,1944:227; Niğdeli Kadı Ahmat el Veledü's-şefik,[yz] Fatih Ktp. Nr. 4519.vr.297), Memluklu Sultanı Baybars'ın Moğollar'a karşı yaptığı Kayseri seferinden sonra Anadolu'ya giren İlhanlı hükümdarı Abaga tarafından, bu seferin mesulleri arasında 675/1277 yılında öldürülmüştür(İbn Şeddad, 1941: 92; Nuveyri, [yz] Nihayat al Arab, Köprülü Ktp. Nr. 1188, vr. 271a; İbn Bibi, 1902: 319)

Eratna zamanında baskı ve zulümden korunmak ve Moğollarla mücadele etmek için onun etrafına kümelenen bazı Ahiler, Kadı Burhaneddin zamanında aynı faaliyete devam etmişlerdir. Ancak Eratna döneminden biraz farklı olarak,

kafirlerle, gerçekte nefisleriyle savaşan erlerdir. Fütüvvet erkânına alınırlar. Şerbet içerler. Peygamber, Hz. Ali'ye nasıl kılıç verdiyse onlara da ahiler kılıç verir. Şüribiler ise şerbet içenlerdir.

⁷ Eratna'nın, büyük oğlu Şeyh Hasan'ın Sivas Gündük minarede bulunan bir kitabede "Seyfeddin" ünvanıyla anılmaktadır.

⁸ 1330 tarihinde tasfiye olaylarından birisinde Kayseri, Sivas hatta Konya'da bir isyan çıkmıştır. Sivas ahilerinden Ahi Muhammed Divane'nin araya girmesiyle olaylar yatıştırılmış idi. Menakıbu'l- Ârifin' de bu olayla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Arif Çelebi Sivas'a geldiği zaman, ahilerin "âlemin kutbu, Ademin sırrı" dedikleri Erzurumlu hocanın şehri terk etmesi istendi. Bunun üzerine Sivas, Kayseri hatta Konya'da bulunan ahiler arasında rahatsızlık oldu, karışıklıklar zuhur etti. Moğol emiri Arap Noyan tarafından Erzurumlu Hoca öldürüldü. Ancak Ahi Muhammed Divane'nin araya girmesiyle olaylar yatıştırılmıştı. Bkz. Ahmed Eflaki, 1987: 180-182. Erzurumlu Hoca Ahi-i Erzurumî'dir. (Bkz. Bayram, 1991: 119)

bazı ahiler Kadı'ya karşı iktidar mücadelesinde de bulunmuşlardır. Şimdi bunları görelim:

Kadı Burhaneddin'in itimat ettiği çok güvendiği emirlerinin başında Ahi İsa gelmekteydi. Ahi İsa bir ara onun vezirliğini de yapmıştır. Önemli olaylarda onu ön plâna çıkarmıştır. Kadı kendisine karşı mücadele eden Hacı Şadgeldi nezdine, Ahi İsa'yı elçilik göreviyle göndermiştir(H. Hüsameddin,1332:103-104: Esterâbâdî, 1928: 227; Esterâbâdî, 1990: 214; Yücel,1991:76). Ahi İsa, Kadı ile birlikte bir çok sefere katılmıştır. Hatta bir defasında 1387 ilkbaharında Sivas'a dönen Kadı, Ömer oğlu Cüneyd'nin Kayseri ve yöresine giriştiği tahripkâr tavırlarına karşı, Kayseri'ye Ahi İsa'yı göndermiştir. Bu da Kadı'nın Ahi İsa'ya ne kadar güvendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Ahi İsa'nın 795/1392 yılında vefat ettiğini mezar kitabesinden öğreniyoruz (Nafiz- Hakkı, 1346:155). Ahi İsa'nın kendi adına bir zaviyesi de bulunmaktadır. Kadı Burhaneddin'in güvendiği ahilerden birisi de Ahi Âdil Şah adında bir ahi idi. Kadı Burhaneddin, Zile'yi aldıktan sonra burada sağlam bir hanikâh inşa etme görevini Ahi Âdil Şah'a vermiş idi. Bir defasında Ahi Âdil Şah Karamanlılar'a karşı başarı kazanmış, onlardan bir çok esir almıştır (Esterâbâdî, 1928: 309,315,427 Esterâbâdî, 1990: 289,294,393).

Kadı'nın emirleri arasında Ahi Nevruz adında bir ahi vardı. Ahi Nevruz, Eratna oğlu Ali Beyin emirliğini de yapmıştır. Kadı Burhaneddin Ahi Nevruz'a karşı ise çok dikkatli davranmış, ona hiç güvenmemiştir. Hakikaten de Ahi Nevruz'u Kadı aleyhine oluşan muhalefetin başı olarak görüyoruz. Kadı'nın etrafındaki muhalefet grubu, Moğolların Anadolu'yu işgaliyle bu bölgeye gelmiş ve yerleşmiş Moğol aşiretleriyle de ittifak kuruyordu(Esterâbâdî, 1928: 263-264;Esterâbâdî, 1990: 247-248)⁹. Bunların başında, başta Ahi Nevruz olmak üzere Amasya emiri Hacı Şadgeldi'nin oğlu Ahmed Bey, Babuk oğlu Ali Paşa geliyordu.

Kadı Burhaneddin, Ahi Nevruz, Mahmud Fic, Babuk-oğlu Ali Paşa, Seyyidi Hüsam, Feridun, Nebi ve Babuk oğlu Ali Paşaya bağlı bazı Moğol beylerinden oluşan bir muhalefet grubu tarafından suikaste maruz kaldı. Bu olayın başında Ahi Nevruz bulunmaktaydı. Muvaffak olunup da Kadı bertaraf edildiği takdirde, Ali Bey'in oğlu Mehmed'in saltanata geçirilmesi kararlaştırılmıştı. Komplonun başında hazırlanan plân gereğince Kadı, ava davet edilecek, bu suretle şehir ve ordu ile ilgisi kesildikten sonra mesele halledilecekti. Ancak bu tertip akamete uğradı (Esterâbâdî, 1928: 243-244;Esterâbâdî, 1990: 259-269; Yücel, 1991:92-93).

Başta Ahi Nevruz olmak üzere bu muhalefet grubunun tertibi akamete uğrasa da amaçlarından vazgeçemediler. Her an Kadı'nın açığını aradılar. 1382 yılı yazında ise Kadı Burhaneddin Tokat'a gitmişti. Amacı çevrede bulunan feodal beyleri mutlak surette bağımlı hâle getirmek idi. Amasya hakimi Emir Ahmed ile

⁹ Burada Bezm u Rezm'in bahsettiği, "diğer-i züema-yı etraf" içinde Türkmen ve Moğol aşiretlerini kastetmiştir. Barambay, Gözleroğlu Moğol Cemaati beyi ile, ayrıca Ca'ungar aşiretini saymak gerekir. Neşri Tarihi bu beylerin isimlerini vermektedir. bkz. Neşri, 1995: 379 vd.

beraber Tokat kalesinde bulunan Seyyidi Hüsam, çevrede bulunan Moğollarla ve onların kuvvetleriyle anlaşmışlardı. Kadı, yakınında bulunan askerlerden başta Ahi Nevruz ve Hoca bey'in ihanetiyle ağır bir mağlubiyete uğradı(Esterâbâdî, 1928: 267-268;Esterâbâdî, 1990: 250-51). Kadı Burhaneddin özellikle Ahi Nevruz'un ihanetiyle uğradığı bu bozgunundan sonra duruma hakim olmakta zorlandı. Bütün bunlara rağmen Ahi Nevruz'a karşı harekete geçmedi.

1382/83 kışında Kadı aleyhine yine bir tezgâh daha kuruldu. Yine bu tezgâhın başında Ahi Nevruz bulunmakta idi. Kadı, Kayseri sahibi Ömer-oğlu Cüneyd'in kendisine karşı bir harekette bulunduğunu öğrenince ümera'dan başta Ahi İsa olmak üzere Yusuf Çelebi, Pir Ali adlı kişileri onun üzerine göndermiş idi(Esterâbâdî, 1928: 279-281;Esterâbâdî, 1990: 262-263; Yücel,1991:102). Ahi Nevruz, Kadı'nın güvendiği bu üç emirin ve askerlerin Sivas'tan ayrılmaları üzerine Kadı'ya karşı çok tehlikeli bir oyuna başvurdu. Bu oyuna, yani hükümdara suikast tertibine Feridun, Dulkadiroğlu Osman, Bayezid (Kör) Mahmud Tuğay Timur, Mevlana Seyfeddin, Mahmud Fic, Seyyid Ebu Bekir, Hacı Ali ile bazı kumandanlar dahil idi. Hazırlanan plâna göre suikast, hükümdarın cuma namazı kıldığı sırada yapılacaktı. Kadı Burhaneddin bu suikastı haber alınca çok hiddetlendi. Payitahtta kendisine karşı oluşan grubun başı Ahi Nevruz'u kendisine karşı yeni bir suikast girişiminin ortaya çıkmasından sonra Divân-ı Mezalim'i toplayarak idam ettirdi(1382-83) (Esterâbâdî, 1928: 287;Esterâbâdî, 1990: 268; Yücel,1991:103). Kadı, Ahi Nevruz ve bazı ümera'nın kendisine karşı ihanetleri sonucu çok büyük hezimetlere uğramış olmasına rağmen suskun kalması, bu muhalefetten ne kadar çekinmiş olduğunu gösteriyor.

Sadece Kadı'ya bu muhalefet grubu değil, şehir esnafının da içinde bulunduğu bazı gruplarda Eratna Oğullarını tekrar tahta geçirmek için girişimlerde bulunmuştur. Buna örnek olarak da şunu verebiliriz: Vaktiyle işlemiş olduğu suçtan dolayı şehirden sürdüğü fakat Sivas şehir kethüdasına yakınlığı sebebiyle affetmiş, şahsına bir zaviye ile daimi maaş tahsis ettiği (Nafiz- Hakkı, 1346:75 dipnot 1;Yücel,1991:119) Ahi Nasıreddin, Ahi Mehmed, Eratna oğlu Ali Beyin Hristiyan terzibaşısı, Emir-i Hac, Ahilerden Arasta Hocasının oğlu, Kadı'ya karşı bir suikast tertip etmişler, Ali Beyin oğlunu tahta geçirmeye niyet etmişlerdi. Bu suikastten de haberdar olan Kadı Burhaneddin, bu kişileri idam etmiş, ancak yaşının genç olduğu için Ahi Mehmed'i ve babasının hukukuna hürmeten Ali Beyin oğlu Mehmed'i affetmişti (Esterâbâdî, 1928: 327-328;Esterâbâdî, 1990: 305).

Ahi Nevruz'un öldürülmesinden sonra Kadı çok rahatlamış görünmektedir. Çünkü bundan sonra takip ettiği merkezîyetçi siyaset bunu göstermektedir. Ahi Nevruz hakkında çok geniş bilgiye sahip değiliz. Kayseri şehir esnafından olduğunu bilmekteyiz. Ahi Nevruz'un mesleğinin debbağ olduğu bilinmektedir. Eratna hükümdarı Ali Beyin emirliğini de yapmıştır. Ahi Nevruz'un Eratna

Oğullarına büyük bir sevgi beslediği görülüyor¹⁰. Yukarıda da işaret edildiği gibi, Kadı Burhaneddin'e karşı girişimlerinde esas amacı Eratna Oğullarını tahta geçirmek olmuştur. Kayseri ve Sivas şehir esnafından destek gördüğü ve geniş bir taraftan olduğu görülüyor. Bu da bize gösteriyor ki, Ahi Nevruz'u destekleyen Ahi esnaf muhiti çok güçlü idi. Kadı, Kayseri ve Sivas esnaf muhitinin tepkisinden çekindiği için bu muhalefet grubuna karşı harekete geçemediği görülüyor. Bir çok olaylarda dengeleri gözetmek zorunda kalmıştır.

Bu olaylar bize başka bir şeyi daha göstermektedir: O da Kayseri ve Sivas ahilerinin Eratna ve Oğullarına sevgi ve muhabbet besledikleridir. Bazı ahilerin Kadı'ya karşı muhalefette bulunmalarının sebeplerinden biri de budur.

Kadı Burhaneddin Döneminde Ahi Teşkilatı ve Ahi Zaviyeleri

Ahi İsa Zaviyesi

Yukarıda bahsettiğimiz Kadı'nın en güvendiği ümeradan olan Ahi İsa'nın zaviyesidir. Ahi İsa'nın 1392 (795) tarihinde öldüğü mezar kitabesinden anlaşılmaktadır(Nafiz- Hakkı, 1346:155). Yani zaviye 1392 senesinden önce yapılmıştır. Zaviyenin gelirinin büyük bir çoğunluğu Gesi köyüne ait vergilerden sağlanmaktadır¹¹.

Ahi Emir Ali Zaviyesi

Eratna'nın emirlerindedir. Bu zaviyeyi Kadı Burhaneddin dönemine de dahil etmemiz mümkündür. İbn Batuta, Kayseri'ye geldiğinde Emir-i Kebir unvanıyla anılan Ahi Ali'nin zaviyesine inmiş ve burada ağırlandı (İbn Batuta, 1325: 326). Ahi Ali'nin bağlılarından Eratna'nın eşlerinden birisi olan "Ağa" unvanını taşıyan Toğa Hatun tarafından izzet ve ikram gördüğünü daha önce bahsetmiştik (İbn Batuta, 1325: 325;Edhem, 1334:114, not 3). Vakıf kayıtlarında geçen Ahi Ali Mescidinin sahibi ile aynı şahıs olması mümkün gözükmektedir¹². Adı geçen Ahi Ali'nin 751/1351'de ölen Emir Ali Pişrev olması da ihtimal dahilindedir. Bu zatın türbesi Kayseri/Kartal Hava şehitliğinin yanındadır (Edhem, 1334:119; Göde, 1994:38).

Ahi Adil Şah Zaviyesi

Bu zaviyenin ismi Bezm u Rezm de geçmektedir. Kadı Burhaneddin'in en güvendiği adamlarındandır. Kadı Burhaneddin Ahi Adil Şah'a Zile'yi aldıktan sonra burada sağlam bir hanikâh inşaa etme görevini verdiğini biliyoruz(Esterâbâdî, 1928: 309;Esterâbâdî, 1990: 289).

¹⁰ Bezm u Rezm de Ahi Nevruz hakkında ilginç ifadeler bulunmaktadır. Bu bilgiler ise şudur: " Ali Beyin naiblerinden olan, Sultanın da aynı göreve tayın ettiği, bütün işlerde yetkili kıldığı, daha önceki mesleği deri dikmek olan, son derece hilekâr, insanları yoldan çıkararak, fendiyle kurdu derisin yüzen, hile ve düzen ile aslanı tuzağa düşüren tilki gibi kurnaz, dostlarını hileli zarlarla üten, sıkıntıya düştüğü zaman kendisini el etek öperek kurtaran, insan donuna girmiş bir çak ve Samiri'nin büyüleriyle dana şeklin almış gibi olan Ahi Nevruz" (Esterâbâdî, 1928: 256;Esterâbâdî, 1990: 241)

¹¹ Konya Evkaf Defteri, (K.E.D.) Tapu Kadastro Genel Müd. Arşivi, (T.K.G.A.) nr. 584., s. 88a.

¹² K.E.D. , nr. 584, s. 90b.

Ahi Nasıreddin Zaviyesi

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Sivas şehrinin Ahi reislerindedir. Kadı tarafından vaktiyle işlediği bir suçtan dolayı şehirden sürdüğü Ahi Nasıreddin, Sivas şehir kethüdasına yakınlığı sebebiyle affedilmiş, şehre girmesine izin verilip, şahsına bir zaviye ile daimi maaş tahsis edilmiş idi. Kadı'ya karşı Ali Beyin oğlunu destekleyenler arasında bulunuyordu. Bundan dolayı da Kadı tarafından öldürülmüştür. (Esterâbâdî, 1928: 327-328; Esterâbâdî, 1990:305; Nafiz- Hakkı, 1346:75, dipnot 1; Yücel,1991:119)

Ahi Çelebi Zaviyesi

Ahi Çelebi de Sivas'ın Ahi reislerindedir. İbn Batuta seyahat-namesinde Ahi Çelebinin de Sivas da kendi adına bir zaviyesi olduğunu öğreniyoruz (İbn Batuta, 1325: 325). Ahi Çelebi zaviyesinin XV. yy. kaynaklarında geçen, zaviye, türbe ve mescidi bulunan Ahmed Çelebi zaviyesi ile aynı olması ihtimali bulunmaktadır(Demirel, 1989:22).

Ahi Ahmed (Bıçakçı) Zaviyesi

Sivas ahilerindedir. İ. Hakkı Bey Sivas Şehri adlı eserinde Ahi Ahmed'in (Bıçakçı), Ahi Emir Ahmed olabileceği üzerinde durmaktadır (Nafiz- Hakkı, 1346:146). Ahi Emir Ahmed'in bugün 733/1332 tarihli vakfiyesi elimizdedir¹³. Ahi Ahmed (Bıçakçı)'nın aynı yerde bir zaviyesi de olduğunu bilmekteyiz İbn Batuta, 1325: 326-327; Nafiz- Hakkı, 1346:67.

Bu ahi Zaviyeleri dışında bu dönemde Sivas'ta Nizameddin Yağıbasan, Ferideddin Tabib hanikâhları, Şerafeddin Osman Zaviyesi ve Dârü'r-râha zaviyeleri kaynaklarda tespit edilmektedir(Turan, 1980:209;Demirel, 1989: 20);¹⁴. İlk dönem Osmanlı kaynaklarında geçen Sivas şehri için Ahi Emir Ahmed Zaviyesi de dahil, Ahi Ahmed Çelebi, Ahi Ali Çelebi(Ahi Carullah) Ahi Mehmed Külâhdüz adlı zaviyelerin adı geçmektedir (Demirel,2000:59-60). Ahi Emir Ahmed zaviyesi hariç, diğerleri 1454-1455 tarihli belgelerde rastlanıyorsa da bunların yanı Eratna ve Kadı Burhaneddin Dönemi ve daha eskilere dayandığı düşünülebilir.

Kayseri'de ise mevcut kaynaklarda görülen Ahi İsa ve Ahi Ali zaviyesinin dışında Köşk medrese adıyla bilinen hanikâhı da buna dahil etmemiz gereklidir. Eratna zamanında kurulan bu medrese ve gelirlerinin Evhadüddin-i Kirmanî'nin müritlerine tahsis edildiğini daha önce ifade etmiştik. Bu medrese, Eratna'nın hanımı Süli Paşa adına 1339 yılında yaptırılmıştır (Arslanapa, 1977:34). Kayseri'de zikrettiğimiz ahi zaviyeleri dışında bu döneme ait Ali Cafer, Zeynel Âbidin Hacı Şadgeldi Zaviyeleri de bulunmaktadır.

¹³ Ahi Emir Ahmed Vakfiyesi 733/1332, VGMA, 608, s. 4, trc. 1989, s. 38-43; Ahi Emir Ahmed'in kimliği ve türbesi ile ilgili olarak bk Baran, (1991) *Ahi Emir Ahmed*, Ankara .

¹⁴ Ayrıca Darü'r-rüha vakfiyesi hakkında bkz. Kayaoğlu, (1981)"Rahatoğlu ve Vakfiyesi, *Vakıflar Dergisi*, XIII, Ankara.

Sonuç

Moğollar'ın Anadolu'da hükümrân olduğu dönemde özellikle Kayseri ve Sivas'ta Ahilere ait tekke ve zaviyeler dağıtılmıştır. Hatta Esterabadî'nin Bezm u Rezm'inde, Eratna ve Kadı Burnaneddin'in hükümrân olduğu topraklarda göçler sonucu nüfusun iyice azaldığından bahsedilmektedir. Ancak bütün bu sunduğumuz bilgilerden anlaşılıyor ki, buralarda Ahilerin kökü kazınmadığı ve uygun bir ortam oluşunca yeniden canlandıkları görülmektedir. Bu uygun ortam da Emir Eratna zamanıdır. Hem devletin hizmetinde bulunan Ahiler hem de Kayseri ve Sivas esnafı ona sevgi ve muhabbetle bağlanmışlardır. Onlar Eratna sülalesini tekrar başlarında görmek istemişlerdir. Bundan dolayı da bir çok ahi Kadı Burhaneddin'e karşı oluşan muhalefetin içinde yer almışlardır. Kadı Burhaneddin bu muhalefetten çok çekinmiş, dengeleri bozmamak için dikkatli davranmıştır. Kadı Burhaneddin Döneminde de Ahilik ve Ahi Teşkilatının, Sivas ve Kayseri'de kuvvetli bir zemin üzerine oturmuş olduğu yukarıda verdiğimiz bilgilerden anlaşılıyor. Kadı'nın da en çok güvendiği kişilerde bu ahilerden olmuştur.

KAYNAKÇA

- ARSLANAPA, Oktay, (1977), Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı, İstanbul.
- AKSARAYÎ, (1944) Müsameretü'l-Ahbâr, (nşr: Osman Turan), Ankara.
- AHMED EFLAKÎ, (1987) Menakıbu'l-Arifin, II, (Çev. T. Yazıcı) Ankara.
- BAYRAM, Mikail, (1991) Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtını Kuruluşu, Konya .
- DEMİREL, Ömer, (2000) Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü, Ankara.
- DEMİREL, Ö., (1989)II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilâtı ve Üretim-Tüketim İlişkileri.
- GÖDE, Kemal, (1994) Eratnalılar, Ankara.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, (1950)İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları, İÜİFM, XI/1-4 (Ekim 1949-1950) s. 2-254.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, (1952), İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları, Ayrı basımı İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.
- ESTERÂBÂDÎ, (1928), Bezm u Rezm. İstanbul.
- EDHEM HALİL, (1334) Kayseriyye Şehri, İstanbul.
- ESTERÂBÂDÎ, (1990), Bezm u Rezm, (trc. M. Öztürk), Ankara
- HÜSAMEDDİN , Hüseyin, (1332) Amasya Tarihi, III, İstanbul.
- İBN BATUTA, (1325), Seyahatname, (trc. M. Şerif Paşa) I, İstanbul.

- İBN BİBİ, (1957)El- Evâmirü'l- alaiyye fi'l-umuri'l- Alaiyye I, Tıpkı Basım, (T.), (nşr. A. Erzi- N.Lugal) Ankara.
- İBN BİBİ, (1902),Houstma neşri, Leide.
- İBN ŞEDDAD, (1941),Tarih el Mülûk , trc. Ş. Yaltkaya, İstanbul.
- KONYA EVKAF DEFTERİ, (K.E.D.) Tapu Kadastro Genel Müd. Arşivi, (T.K.G.A.) nr. 584., s. 88a.
- NAFİZ, R.- HAKKI, (1346) Sivas Şehri, İstanbul.
- NİĞDELİ KADI AHMAT, EL VELEDÜ'Ş-ŞEFİK,[yz] Fatih Ktp. Nr. 4519.
- NUVEYRİ, [yz] Nihayat al Arab, Köprülü Ktp. Nr. 1188.
- NEŞRİ, Mehmet, (1995), Neşri Tarihi, I, (yay. F.R. Unat, M. A. Köymen) Ankara.
- SÜMER, Faruk, (1970) "Anadolu'da Moğollar" Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I / (1969), Ankara.
- ŞEKER, Mehmet, (1993) İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal, Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahilik, Ankara
- TURAN, Osman, (1954) Tarihi Takvimler, Ankara .
- TURAN, O., (1980), Selçuklular ve İslamiyet, İstanbul.
- TOGAN, Zeki Velidi, (1970) Umumî Türk Tarihine Giriş I, İstanbul 1970.
- TOGAN, Zeki Velidi, (1931), "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî vaziyeti"(Türk Hukuk ve İktisat Mecmuası.) I/1931.
- YÜCEL, Yaşar, (1991) Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar, II, Ankara.